

כשרעש היריות חזק יותר מפעמון בית הספר פשיעה בקרב בני נוער בחברה הערבית בישראל



מטה החירום למאבק בפשיעה ואלימות
הוועד הארצי לראשי הרשויות המקומיות הערביות
מחקר, ראיונות וכתבייה: דיאא חאג' יחיא
אוגוסט 2024

תוכן העניינים

4	פרק 1: פשיעה ופשיעה מאורגנת
6	פרק 2: נתונים
12	פרק 3: דמות העבריין כמודל לחיקוי
14	פרק 4: פשיעה בקרב נערות
16	פרק 5: נוער חסר מעש
20	פרק 6: אתגרים במערכת החינוך
25	פרק 7: מסקנות והמלצות
27	מקורות
28	נספח 1: ועדת המעקב לענייני חינוך של החברה הערבית - התוכנית למאבק באלימות ובפשיעה בקרב בני נוער בבתי הספר בחברה הערבית 2023/2024 - תמצית
29	נספח 2: "החינוך בחברה הערבית - ממשבר לצמיחה, ראייה אסטרטגית ותוכנית לצמיחה ופיתוח של החינוך הערבי", ד"ר שרף חסאן וד"ר נסרין חדאד חאג' - יחיא

הקדמה

קודם כל המספרים: בין השנים 2015-2019 חלה עלייה של **50%** (!) בשיעור הפשיעה בקרב צעירים ערבים, שמשמעותה גידול של כ-**6,000** תיקים פליליים בתקופה זו. במקביל, אבל לא בלי קשר, שיעור חוסר המעש בקרב צעירים ערבים נכון לנובמבר 2021 עמד על **29%**, פי שניים מהשיעור הממוצע במדינות ה-OECD. גורם במשרד הרווחה דיווח לנו על **יותר מ-550 יתומים בעקבות** רציחות בחברה הערבית בין השנים 2012-2022. בין השנים 2019-2024 **נרצחו 71 נערים וילדים מתחת לגיל 18**, חלקם בטעות וחלקם בכוונה תחילה, על רקע פעילות עבריינית או נקמה.

מאחורי המספרים הקשים האלה, יש צעירים וצעירות, נערים ונערות. והדוח המובא כאן בפניכם ינסה לספר את הסיפור שלהם.

האלימות והפשיעה בחברה הערבית בישראל התגברו בשנים האחרונות, תופעה שמתבטאת בעלייה במספר הנרצחים והפצועים ובדפוס אלימות חדשים. **בשנת 2023 נרשמו 244 מקרי רצח**, מה שמציב את החברה הערבית באחד המקומות הגבוהים בעולם מבחינת מספר הנרצחים ביחס לגודל האוכלוסייה. האלימות בחברה שלנו הפכה לנורמה יומיומית ונראית בבתי מגורים, בחנויות, ברחובות, בבתי הספר ובגינות הציבוריות.

בשנים האחרונות נרשמה גם עלייה מדאיגה במספר מקרי האלימות, ההידרדרות לעבריינות והמעורבות בפשיעה המאורגנת בקרב בני נוער ערבים. תופעות אלו אינן נובעות מרצף אירועים מקריים, אלא משקפות תהליכים חברתיים, כלכליים וחינוכיים עמוקים.

הדו"ח שאנחנו מביאים כאן מבוסס על נתונים עדכניים וראיונות עומק עם מומחים, אנשי שטח ובני נוער, ומטרתו להציג תמונת מצב מקיפה על המופעים השונים של פשיעה בקרב בני נוער ערבים, לחקור את הגורמים העומדים בבסיס התופעה ולבחון את האתגרים והמענים האפשריים במערכת החינוך ובקהילה.

בין הנושאים הנדונים בדו"ח: רצח ילדים ונוער, פעילות עבריינית, מעורבותן של נערות בפשיעה, ואתגרים במערכת החינוך. הפרקים השונים מציגים את הנתונים הקשים, אך גם את התקווה לשינוי באמצעות בניית תוכניות ייחודיות ומענים מותאמים שיכולים להוביל לצמצום הפשיעה והעלאת תחושת הביטחון בקרב בני הנוער.

מטרת הדו"ח להביא להבנה רחבה ומעמיקה של הבעיה, להפנות זרקור למגמות שטרם נחקרו ואין לגביהן נתונים אמפיריים, ולספק המלצות מעשיות להתמודדות עם התופעה המדאיגה הזו.

עתיד החברה הערבית בישראל תלוי בילדים ובבני הנוער שלנו, ולכן פתרון משבר הפשיעה בכלל והפשיעה בקרב הילדים ובני הנוער בפרט, היא יעד קיומי עבורנו.

בתקווה לעתיד טוב יותר,

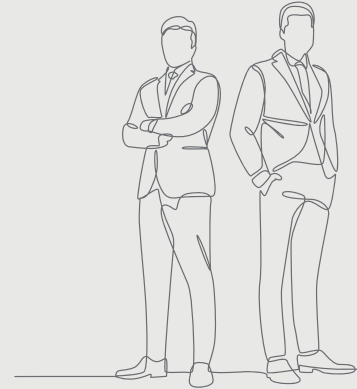
עו"ד ראוי חנדקלו

**מנהלת מטה החירום למאבק בפשיעה ואלימות
הוועד הארצי לראשי הרשויות המקומיות הערביות**



פרק 1: פשיעה ופשיעה מאורגנת

בשנים האחרונות הפשיעה מתרחבת בחברה הערבית ומתפשטת בין קבוצות צעירים ואנשים ממשפחות נורמטיביות. אחת הסיבות להתפשטות זו היא היעדר אכיפה והגשת כתבי אישום נגד רוצחים ועבריינים, אבל גם תחושת החובה של חלק מהצעירים לנקום את הרצח של בן משפחתם, תופעה שמכניסה לעיתים משפחות שלמות למעגל הפשיעה למשך שנים.



פשיעה מאורגנת

כ-70% מהנרצחים בחברה הערבית בעשור האחרון נרצחו על רקע סכסוכים בין ארגוני פשיעה. ארגוני הפשיעה בחברה הערבית התעצמו והשתפרו בשנים האחרונות, תוך שימוש בכלים דיגיטליים וטכנולוגיים, והקמת "תתי-ארגוני פשיעה" המשמשים כקבלני-משנה לארגוני הפשיעה הגדולים. אחת הסיבות לעלייה במספר הנרצחים היא סכסוכים בין תתי-ארגוני פשיעה אלה שגובים קורבנות רבים והופכים את המציאות היומיומית בחברה הערבית לבלתי נסבלת.

לאחרונה הפשיעה המאורגנת מתרחבת בחברה הערבית: קבוצות צעירים, ואפילו משפחות ואנשים נורמטיביים. המשמעות של המושג "פשיעה מאורגנת" הין היתר היא כל דפוס עברייני שיש בו שימוש בנשק חם למטרות שונות, כמו נקמה בין משפחות, בין צעירים, בין קבוצות של צעירים בתוך המשפחות, והפעולה עצמה היא מאורגנת. הגדרה זו מכניסה חלק גדול מהצעירים והמשפחות לתוך מעגל הפשיעה המאורגנת למרות שבמקרים אלה לא מדובר בארגוני פשיעה.

אחת הסיבות העיקריות להתעצמות הפשיעה המאורגנת היא היעדר אכיפה וכוח הרתעה, ואי-הגשת כתבי אישום נגד רוצחים או עבריינים. **אחוז תיקי הרצח המפוענחים, למשל, עומד על 12% השנה.** רבים בציבור הערבי חשים פחד יומיומי ולכן סבורים שעליהם להתארגן ולהתחמש כדי להגן על בני המשפחה, או כדי להעביר מסר למשפחות אחרות ו/ארגוני פשיעה ש"לא כדאי להתעסק איתנו". סיבה נוספת היא, במקרים מסוימים, הציפייה החברתית לנקמה מהירה ממשפחה שאחד מבניה נרצח, בעיקר מהצעירים בה. הציפייה הזו דוחפת משפחות וצעירים רבים לקחת את החוק לידיים, וכך הם נכנסים פעמים רבות למעגל דמים רחב-היקף שיכלא את כל המשפחה בתוך בועת הפשיעה לשנים רבות.

כאמור, התרחבות ארגוני הפשיעה הביאה למוטציה פלילית של קבוצות עברייניות, "תתי ארגוני פשיעה", שעובדים כקבלני-משנה אצל ארגוני הפשיעה הגדולים, ומשמשים כשליחים של הארגונים הגדולים בישובים הערבים. כך אפשר למצוא ארגון פשיעה קטן או כנופיה ברוב השכונות בחברה הערבית, דבר שמשפיע על הצעירים באותה שכונה מבחינה חברתית, במיוחד בשכונות הנחשבות עניות ובמצב סוציו-אקונומי נמוך.

אחת הסיבות לעלייה הדרמטית במספר הנרצחים היא סכסוכים שהסלימו בין תתי-ארגונים. רק הסכסוכים האלה גבו קרוב ל-**140** קורבנות בתקופה של **3** שנים. על פי אגף סי"ף, יותר מ-**75%** מהנרצחים בחברה הערבית נרצחו בשנים האחרונות על רקע נקמה בין ארגוני פשיעה, כנופיות עברייניות, או בין משפחות.

כנופיות

בני נוער החיים בסביבת כנופיות נמצאים בסיכון גבוה יותר להתפתחות של בעיות נפשיות כמו דיכאון, חרדה ופוסט-טראומה. בנוסף, הם חווים לחץ חברתי להצטרף לכנופיות, דבר שעלול להוביל לחוויות טראומטיות ולבעיות נפשיות נוספות, במיוחד כאשר הם מעורבים בפעילויות אלימות או חווים אלימות בעצמם. הפחד מהכנופיות ומהאלימות שהן גורמות מוביל להתרחקות חברתית אצל רבים מבני הנוער בחברה הערבית, והם נמנעים לצאת מהבית או להשתתף בפעילויות חברתיות. תחושת הביטחון הקהילתית נפגעת, מה שמוביל לפגיעה באיכות החיים בשכונה כולה.

בני נוער שחיים בסביבה של כנופיות או ארגוני פשיעה חשופים ללחץ חברתי משמעותי להצטרף לכנופיות כחלק ממנגנון הישרדות או לשם תחושת שייכות. חברים ובני משפחה שהם חלק מכנופיה או מארגון או מה שמכונה "משפחת פשע" משמשים גם כמודל לחיקוי, מה שמגביר את הלחץ להשתתף בפעילויות עברייניות. וכאשר אלימות ופשע הופכים לנורמה בשכונה, בני נוער עלולים לראות את הפעילויות העברייניות כחלק מהתנהגות מקובלת או בלתי נמנעת.

יש קשר הדוק בין נשירה מבתי ספר לפשיעה בקרב בני נוער. הימצאות כנופיות בשכונה גורמת לעלייה בפשיעה בבתי הספר, מה שמוביל לעיתים קרובות לנשירה. בני נוער שנשרים מבית הספר נוטים יותר להצטרף לכנופיות מכיוון שאין להם מסגרת תומכת וחינוכית המספקת אלטרנטיבה לפעילויות העברייניות. מחסור באפשרויות תעסוקה מוביל להשפעות שליליות על הישגים לימודיים, והנשירה מבית הספר מגבירה את הסיכוי שבני נוער יפנו לפשע כמקור הכנסה. כך בני הנוער האלה נמצאים במעגל קסמים ללא אפשרות יציאה.

פרק 2: נתונים

בשנים האחרונות נצפית עלייה מדאגה במעורבות בני נוער בחברה הערבית בפשיעה, תופעה המעוררת דאגה רבה בחברה כולה. הנתונים המובאים בדו"ח זה מציגים תמונה מורכבת של תיקים פליליים, מעצרים וכליאה בקרב בני נוער ערבים בהשוואה לאוכלוסייה היהודית. עם זאת, יש להדגיש כי נתונים אלו אינם מנותקים מההקשר הרחב יותר של שיטור-יתר ופרופיילינג נגד ערבים במרחב הציבורי, תופעות שמעצבות את המציאות החברתית בה פועלים הנוער הערבי בישראל.

הדו"ח מתבסס על ההנחה כי הפערים הניכרים במדדים פליליים בין בני נוער ערביים ליהודים נובעים לא רק מהתנהגויות חברתיות, אלא גם משיטות אכיפה ואפליה ממסדית המשפיעות על האוכלוסייה הערבית ועל בני הנוער. לכן, הנתונים המוצגים כאן מבקשים לא רק לשקף את היקף הבעיה, אלא גם להצביע על הצורך בבחינה מעמיקה של הגורמים המבניים התורמים לפערים אלו, תוך לקיחה בחשבון של ההקשר החברתי והפוליטי הרחב יותר.

רצח ויתמות בקרב בני נוער וילדים

גורם במשרד הרווחה דיווח לנו על יותר מ-**550 יתומים** בעקבות רציחות בחברה הערבית בין השנים 2012-2022 ומספר היתומים המשוער לפי כותב הדו"ח לשנים **2022-2024** כ-**200 יתומים**. בין השנים 2019-2024 **נרצחו 71 נערים וילדים** מתחת לגיל 18, 12 קורבנות נוספו מאז ועד יולי 2024, חלקם בטעות וחלקם בכוונה תחילה על רקע פעילות עבריינית או נקמה. מגמת מעורבות בני הנוער בפשיעה נמשכת, כאשר עבירות נשק ואלימות נמצאות בראש. המרחב החינוכי מושפע מאוד מהפשיעה, עם מקרים של אלימות ורצח בבתי הספר ובקרבתם.

תיקים, מעצר וכליאה

בטבלה מס' 1 זו מופיעים נתונים על מספר התיקים הגלויים שנפתחו במשטרת ישראל בשנת **2019** בהם החשודים היו קטינים, בחלוקה לפי קבוצת אוכלוסייה ומגדר. יודגש, כי בתיק אחד יכולים להיות כמה חשודים.

טבלה 1: תיקים גלויים שנפתחו לקטינים, לפי קבוצות אוכלוסייה, גיל ומגדר, 2019

גיל	יהודים		לא יהודים	
	בנים	בנות	בנים	בנות
14	469	100	195	20
13	918	237	449	35
14	1,695	418	843	58
15	2,748	676	1,535	115
16	3,580	755	2,306	123
17	3,989	791	3,185	140
סה"כ	13,399	2,978	8,513	491

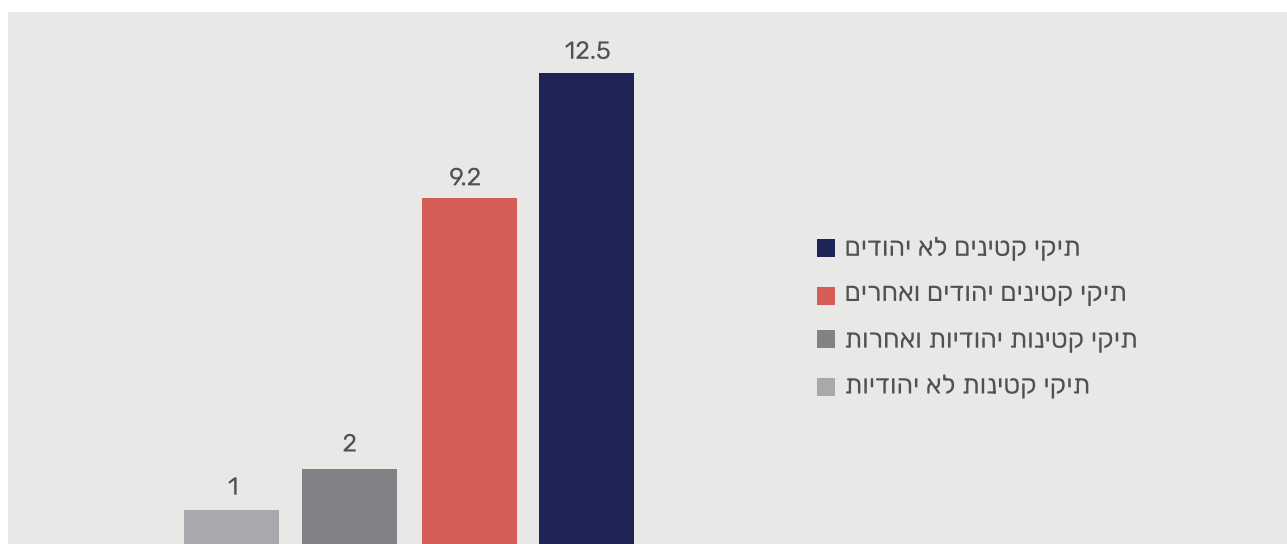
האוכלוסייה של הקטינים הלא-יהודים (בני 18) מכלל האוכלוסייה של הקטינים תושבי ישראל הוא 24%.

שנה טבלה 1: תיקים שנפתחו לקטינים, לפי קבוצת אוכלוסייה

שנה	מספר תיקים שנפתחו לקטינים יהודים ואחרים (שיעור מכלל התיקים)	מספר תיקים שנפתחו לקטינים לא-יהודים (שיעור מכלל התיקים)	סך הכול תיקים (אומדן)
2019	14,319 (72%)	5,517 (28%)	19,896
2020	12,794 (71%)	5,106 (29%)	17,900
2021	12,546 (70%)	5,448 (30%)	17,994

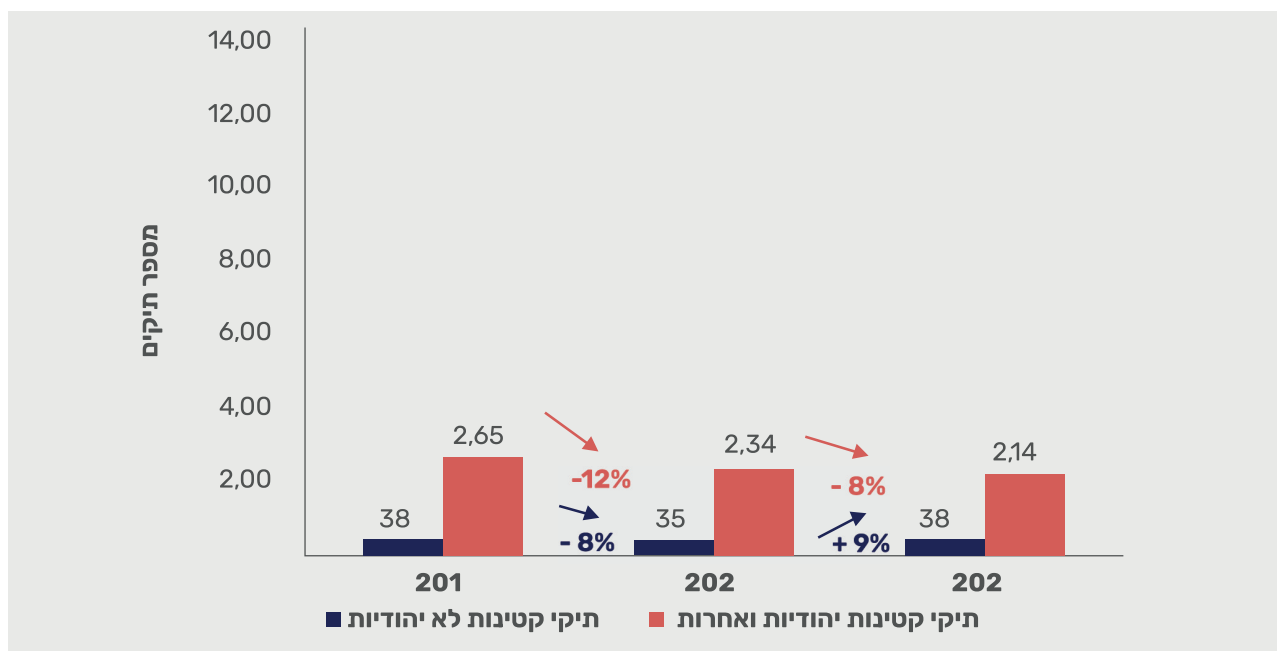
בטבלה זו אפשר לראות כי מספר התיקים שנפתחו לקטינים לא-יהודים ירד מעט ב-2020 ועלה שוב ב-2021. מספר התיקים אשר נפתחו לקטינים יהודים לעומת זאת, נמצא בירידה מאז 2019. כאשר מסתכלים על החלק היחסי של התיקים של כל קבוצת אוכלוסייה מסך התיקים בכל שנה, אפשר לראות כי החלק היחסי של התיקים שנפתחו לקטינים לא-יהודים עלה באחוז בכל אחת מהשנים: מ-28% בשנת 2019 ל-29% בשנת 2020 ול-30% בשנת 2021. נוסף על כך, בכל אחת מהשנים שיעור תיקי הקטינים הלא-יהודים מסך כל תיקי הקטינים גבוה משיעור הלא-יהודים בקרב אותם גילאים, אשר בשנת 2020 היה כ-24%.

תרשים 1: מספר התיקים שנפתחו לקטינים תושבי ישראל, לכל 1000 נפש, לפי מגדר וקבוצת אוכלוסייה (2021-2019)



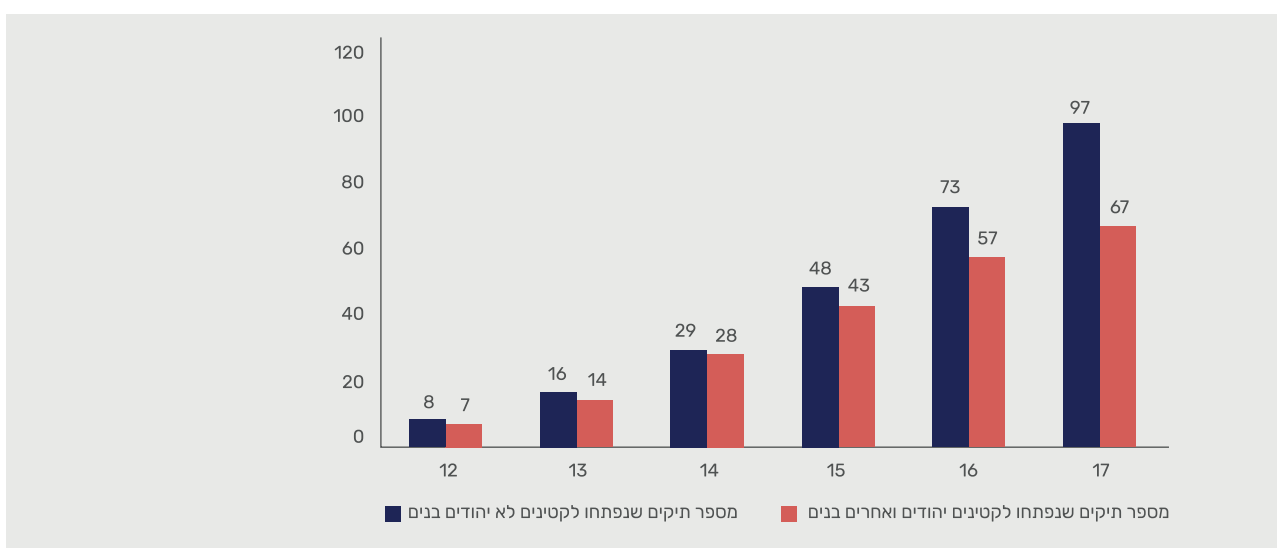
על פי תרשים 1, שיעור התיקים שנפתחו לקטינים גדול באופן ניכר משיעור התיקים שנפתחו לקטינות. נוסף על כך, **בקרב הקטינים הבנים שיעור התיקים גדול יותר אצל ערבים (12.5 תיקים ל-1,000) לעומת היהודים (9.2 תיקים ל-1,000).** ואילו אצל הקטינות התמונה הפוכה: השיעור הגדול יותר של תיקים הוא בקרב בנות יהודיות (שני תיקים ל-1,000) לעומת הלא יהודיות (תיק אחד ל-1,000).

תרשים 2: תיקים שנפתחו לקטינות תושבות ישראל, לפי קבוצת אוכלוסייה (2019-2021)



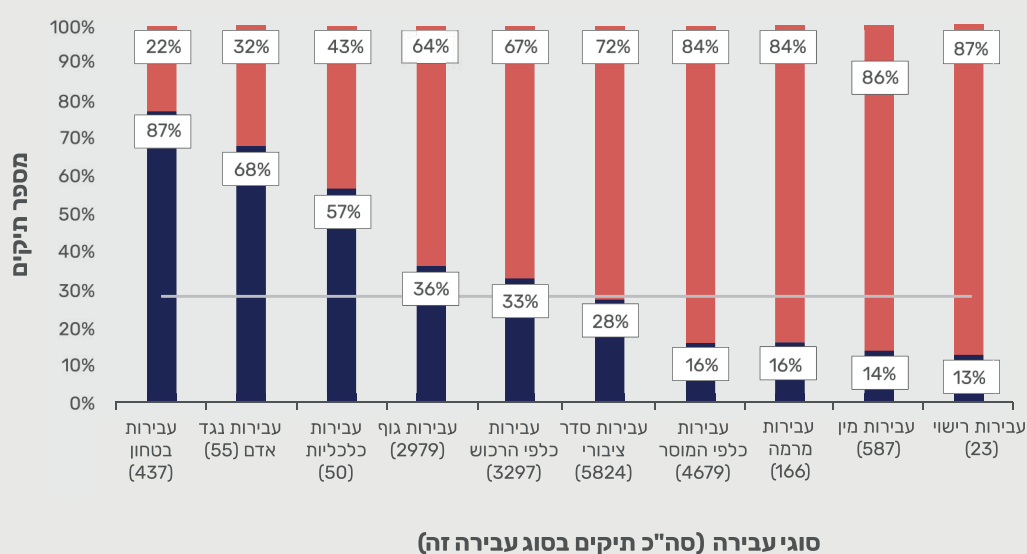
בתרשים 2 אפשר לראות כי בקרב הקטינות הלא-יהודיות חלה ירידה של 8% במספר התיקים בין שנת 2019 לשנת 2020, ואז עלייה של 9% בשנת 2021. במספר התיקים של קטינות יהודיות לעומת זאת, חלה ירידה של 12% בין שנת 2019 לשנת 2020 וירידה נוספת של 8% בשנת 2021. כלומר, בעוד מספר התיקים שנפתחו לקטינות יהודיות ירד בשיעור מצטבר של 19% בין 2019 ל-2021, מספר התיקים שנפתחו לקטינות לא-יהודיות עלה באותה תקופה בשיעור מצטבר של 1%.

תרשים 4: מספר תיקים שנפתחו לקטינים בנים תושבי ישראל לכל 1000 נפש, לפי קבוצות אוכלוסייה וגיל (2019-2021)



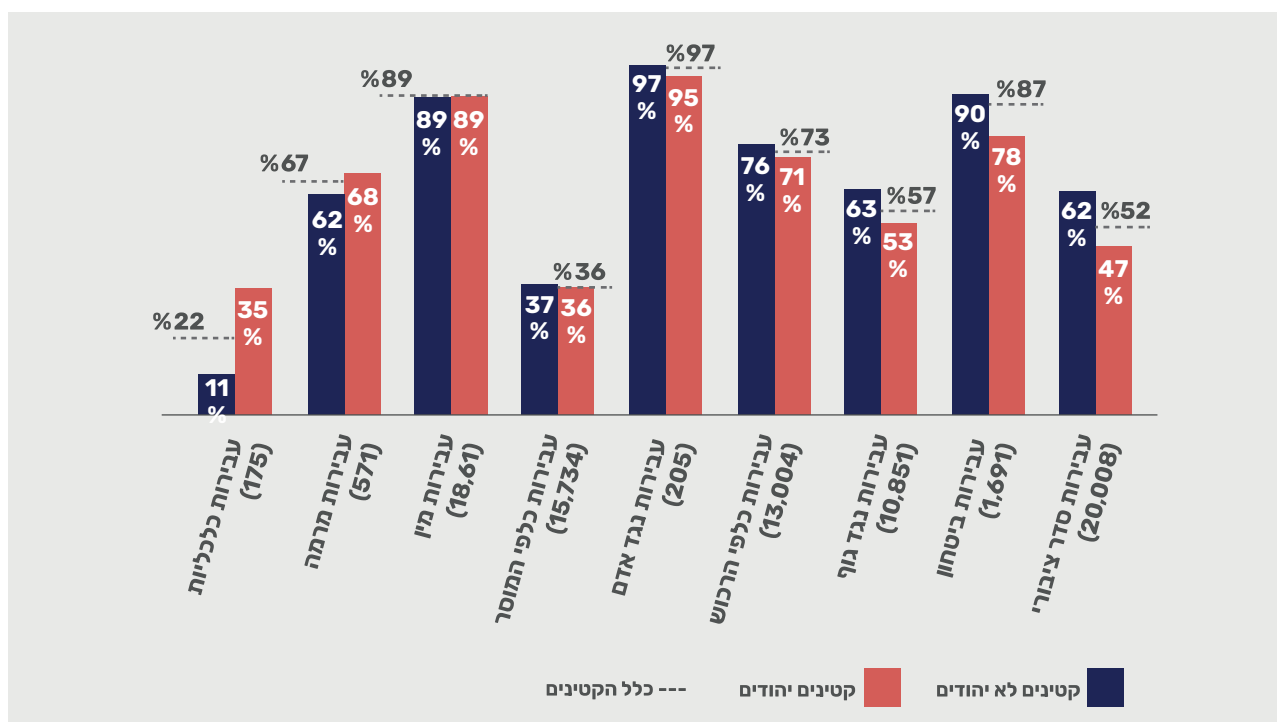
בתרשים 3 אפשר לראות כי בקרב קטינים בנים בשתי קבוצות האוכלוסייה, המספר היחסי של התיקים גדל יותר ככל שהגיל עולה. בהתייחס להבדלים בין יהודים ללא-יהודים, הפער בין הקבוצות במספר היחסי של התיקים מתרחב עם הגיל, בעיקר במעבר בין גיל 15 ל-16 ובין גיל 16 ל-17 - אז חלה עלייה חדה יותר במספר היחסי של התיקים בקרב הבנים הלא-יהודים לעומת היהודים.

תרשים 4: התפלגות התיקים שנפתחו לקטינים תושבי ישראל לפי קבוצות אוכלוסייה וסוג עבירה (2019-2021)



בתרשים 4 אפשר לראות כי תיקי הקטינים שבהם יש שיעור גבוה יחסית של לא-יהודים הם תיקים שבהם העבירות החמורות ביותר הן עבירות ביטחון, עבירות נגד אדם, עבירות כלכליות, עבירות גוף ועבירות רכוש. לעומת זאת, ייצוג נמוך יחסית של לא-יהודים נמצא בתיקי עבירות כלפי המוסר, עבירות מרמה, עבירות מין ועבירות רישוי.

תרשים 5: שיעור חשודים קטינים אשר תיקם סווג כפ"א לפי עבירה ולפי קבוצת אוכלוסייה



הנתונים בתרשים 5 מראים כי במרבית סוגי העבירות שיעור החשודים באותו סוג של עבירה חמורה המקבלים סיווג פ"א** גבוה יותר אצל קטינים לא-יהודים. הפער הבולט ביותר הוא של 15 נקודות האחוז בעבירות נגד הסדר הציבורי, שבהן 62% מהתיקים של כלל הקטינים הלא-יהודים החשודים בעבירה זו סווג כפ"א, לעומת 47% מכלל הקטינים היהודים החשודים בעבירה זו. פערים בולטים נוספים הם בעבירות ביטחון, עבירה שבה שיעור גבוה מאוד של קטינים מקבל סיווג תיק פ"א ובעבירות נגד גוף. ביתר העבירות, כמו למשל עבירות רכוש, עבירות נגד אדם, עבירות כלפי מוסר ועבירות מין אין פער משמעותי בין יהודים לערבים בסיווג התיק לפ"א. יש לציין כי למעט עבירות כלפי מוסר, העבירות מסווגות בשיעור גבוה מאוד כתיק פ"א בקרב קטינים. רק בעבירות מרמה ועבירות כלכליות, אשר מספרית הן בשכיחות נמוכה יותר, שיעור היהודים אשר תיקם סווג כפלילי גבוה יותר משיעורם של הלא-יהודים.

** "תיק פ"א" הוא קיצור ל"תיק פלילי", ובעברית תיק פלילי א'. זהו מספר שמוענק על ידי משטרת ישראל לתיק חקירה פלילי שנפתח בעקבות תלונה או מידע מודיעיני. מדובר במעקב אחרי החקירה וההליך הפלילי, כולל פעולות חקירה, גביית עדויות, מעצרים, וכדומה.

פרק 3: דמותו של העבריין כמודל לחיקוי

הסביבה החברתית משחקת תפקיד חשוב בהתפתחותו העתידית של כל צעיר. גם אם המשפחה נורמטיבית ותומכת, עלולה הסביבה המסוכנת להשפיע באופן שלילי על הילד ולתרום להתפתחות של התנהגויות אנטי-חברתיות והפרעת אישיות אנטי-חברתית (ASPD). הלחץ החברתי, הצורך בשייכות והשפעת הדמויות החברתיות (העברייניות) הקרובות לצעיר, עלולים להיות חזקים יותר מהשפעת המשפחה.

ההצטרפות לכנופיה או לקבוצת צעירים העוסקים בפעילות פלילית מספקת תחושת שייכות וביטחון, הצעיר חש דרכה שהוא חלק מקבוצה חזקה שיכולה להגן עליו. בנוסף לכך, היא מספקת זהות קולקטיבית המחזקת את תחושת הכוח והלכידות של הפרט בתוך מרחב מלא באלימות.

ההכרה והקבלה הן אחת מהסיבות העיקריות להשתלבות צעירים בעולם הפשע. הכנופיה מספקת להם סביבה שבה הם יכולים לקבל את ההערכה והכבוד מחבריהם, בשכונה, בבית הקפה ובעיר, ואף להשיג הכרה ומעמד בקהילה הסובלת מעוני והזנחה מוסדית כתוצאה ממדיניות.

אחמד הוא נער שהיה מעורב באירועים אלימים רבים, כולל ירי. למרות שנגזר עליו עונש מאסר של 6 שנים על רקע סחר בנשק וייצורו, וכיום הוא בתהליך שיקום על ידי רשויות בתי הסוהר, הוא עדיין חי בבועה זו: **"חשתי זר בשכונה"**, הוא אומר.

“חשתי זר בשכונה”

אחמד החל להשתתף בפעילויות פליליות פשוטות בהשפעת חבריו בשכונה. בתחילה היו אלו גניבות קטנות או מעשי ונדליזם. למרות שלא היה לו צורך בכסף כדי לגנוב, הוא חיפש את הריגוש ואת ההכרה. הוריו של אחמד ניסו לעצור את הידרדרותו לאחר שחשדו בהתנהגותו, אך הלחץ החברתי ותחושת השייכות החדשה היו חזקים יותר, וכך נוצרו סכסוכים בתוך המשפחה, שהרגישה חסרת אונים מול השפעת הסביבה.

עם הזמן, אחמד החל להשתתף בפשעים חמורים יותר: מעשי אלימות, ירי, נשיאת נשק וסחר בו, ובפשעים נוספים. דפוסי המחשבה שלו עוותו בהשפעת הסביבה, והוא פיתח תחושת עליונות והיעדר חמלה כלפי אחרים ככל שעלה קצב הפשעים. לאחר ביצוע פשעים פליליים חמורים, עבר אחמד אבחון פסיכולוגי וקיבל אבחנה של הפרעת אישיות אנטי-חברתית ברמה בינונית.

השפעת הרשתות החברתיות

דפדוף קצר ברשת החברתית טיקטוק בחברה הערבית וכניסה להאשטגים הקשורים לפשיעה או לשירים שיש בהם תוכן שקשור לפשיעה, אלימות וכוחנות מראים מיליוני צפיות לכל סרטון. בני נוער רבים שנחשפו לתופעה של תוכן כזה ברשתות החלו לחקות את ההתנהגות. אפשר לראות כיום קבוצות של חברים בישובים שונים, גם אלה שלא מעורבים בפעילויות עברייניות בצורה ישירה, התנהגות שמתחילה בחיקוי, לאחר מכן בהזדהות עם עבריינים וארגוני פשע, ובסופו של דבר לאימוץ של תרבות עבריינית.

אנס אבו דעאבס, אסטרטג רשתות חברתיות מאיגוד האינטרנט הישראלי אמר לאחרונה בדיון בכנסת: "התוכן ברשתות מפחיד והמראות קשים. באיגוד האינטרנט עשינו מעל 10 קטגוריות שנמצאות ברשת. מסרטוני איומים מפורשים, כולל טוקבקים, ותיוגים עם שמות של יעדי חיסול, ועד שירי הלל והאדרה של ארגוני פשיעה או ראשי ארגוני פשיעה. היום יש לכל ארגון פשע את הזמר שלו, שדואג להאדיר את האנשים ולהציג אותם כמודלים לחיקוי. כשבני נוער משכבות מוחלשות או נוער בסיכון נחשפים לתוכן הזה הם מחקים את ההתנהגות. למשל, "זה הזמן לאש, הזמן לקולות הירי" ו"מי שמתקרב אלינו הכדור יהיה בראש שלו". יש גם את סוגיית הלייבים שמדברים בהם באלימות, וזה יצר סוג של משפיענים של פשע ותרבות עבריינית. ויש את הקטגוריה של סרטוני רכבי יוקרה וחיי ראווה מנקרי עיניים".

היום יש לכל ארגון פשע את הזמר שלו, שדואג להאדיר את

האנשים ולהציג אותם כמודלים לחיקוי.

פרק 4: פשיעה בקרב נערות

מ"נ, מנהל פנימיה, אומר כי בתקופה האחרונה מתחילים לזהות עלייה במעורבות של נערות בפשיעה. אפשר לראות את התופעה באופן מובהק ברשתות החברתיות: נערות מפרסמות תמונות של נשק או תמונות שנשלחו אליהן על ידי צעירים שמחזיקים בנשק או יורים בו או שהן מעלות שירים בעלי תוכן אלים. יותר ויותר נערות מתחילות להתקרב לעבריינים, או אנשים שנמצאים בארגוני פשע או כנופיות. נ"מ מסביר כי "הן מרגישות חלשות ומוחלשות בגלל המצב החברתי שהן נמצאות בו ובגלל הלמצב הסוציו-אקונומי שהיו בו לפני הכניסה לפנימיה. הן מרגישות דחף להיות ליד האיש המסוכן, שמסדר גבריות וכוח".

דבריו של מנהל הפנימיה מוצאים ביטוי בממצאי המחקר של ד"ר לנא ג'רייס, שהתבססו על מדגם של 400 נערות ערביות בגילאים 12-21. המחקר, שנערך בין ספטמבר 2020 לחודש פברואר 2021, העלה כי יותר משליש מהנערות (35.6%) דיווחו על שימוש באלימות פיזית קשה כלפי אחרים, ושיעור דומה (35.9%) נקטו באלימות פיזית מתונה. בנוסף, שני שלישים (66.1%) מהנערות ציינו כי ביצעו תוקפנות עקיפה כלפי אחרים לפחות פעם אחת במהלך החודש שקדם למחקר.

קרי, לפי המחקר רמות האלימות בקרב נערות ערביות בגילאים 12-21, במיוחד על רקע אפליה מגדרית ואתנית. מדובר במציאות מורכבת שבה למעלה משליש מהנערות מדווחות על מעורבות באלימות פיזית קשה או מתונה כלפי אחרים, ושני שלישים מהן מדווחות על תוקפנות עקיפה כלפי אחרים. נתון זה מצביע על כך שהנערות מתמודדות עם לחצים משמעותיים שמובילים אותן להתנהגות אלימה. בנוסף, הממצאים מצביעים על כך שכ-85.5% מהנערות חוו אפליה מגדרית ו-79% חוו אפליה אתנית-לאומית. האפליה נתפסת כגורם סיכון מרכזי שמגביר את הסיכוי להתנהגות אלימה.

ד"ר לנא ג'רייס לולו: "המשמעות של ההתנסות באפליה אתנית מעבר להיותה גורם המגביר מעורבות באלימות, נמצאה גם כמשתנה המגביר את ההשלכות השליליות של גורמי סיכון אחרים. התנסות באפליה אתנית-לאומית הגבירה אצל הנערות שחוות מצבי סיכון כגון התעללות מינית והתחברות לקבוצת שווים, את מעורבותם באלימות ועבריינות או חבירה לכנופיות.

גורם משמעותי נוסף הינו קשר קרוב ומשמעותי עם ההורים. נערות שחוות אפליה מגדרית בסביבתן, חוות קרבה נמוכה להוריהם, כאשר האחרון מעלה את הסבירות שלהן למעורבות באלימות. הרי נערות ערביות בחברה הישראלית מודרות כפליים. מצד אחד, על רקע אתני-לאומי בשל היותם מיעוט בישראל, ומצד שני בשל היותם נקבות/ נערות בחברה פטריארכלית. בהקשר זה, לא אפליה מגדרית לכשעצמה הביאה להתנהגות אלימה, אלא הצטלבות של מקומי שוליים מרובים, וגורמי סיכון רבים שהובילו למעורבות רבה יותר של נערות אלו באלימות. אנשי ציבור וטיפול צריכים להיות רגישים למצבן המיוחד של נערות בסיכון החוות דחיקה ושוליות המורכבת ממספר גורמי

סיכון, לרבות השתייכות למיעוט אתני-לאומי ולחברה מסורתית פטריארכלית. על כך שעמדות פטריארכליות מסורתיות כלפי תפקידי מגדר עשויות להוות גורם סיכון להתנהגות.

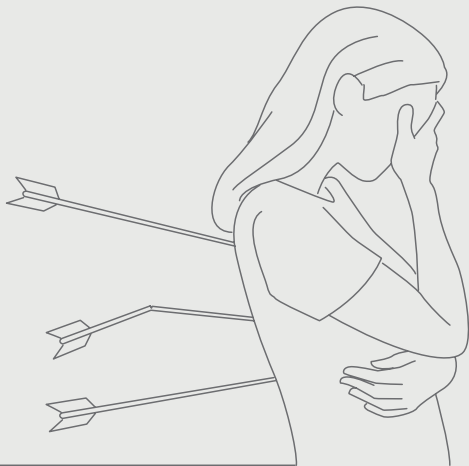
עו"ס מונא מסארווה, עובדת עם נוער בסיכון באזור המשולש אומרת כי "יש כיום יותר בנות שמוגדרות כנערות בסיכון, בעבר היינו נתקלים באחת או שתיים, היום אנחנו מדברים על חבורה של בנות, שמאמצות תרבות של פשע. הן מצטלמות עם נשק קל וגם מפרסמות סרטונים עם תוכן שיש בו הזדהות עם עבריינים או ארגוני פשיעה או פעילות פלילית".

« בפרק העוסק בנתונים בעמוד 9 בדו"ח זה, מובאים נתונים על מספר התיקים שנפתחו בשנים האחרונות לקטינות לא יהודיות.

”התנסות באפליה אתנית-לאומית הגבירה אצל הנערות שחוות מצבי סיכון כגון התעללות מינית והתחברות לקבוצת שווים, את מעורבותן באלימות ועבריינות או חבירה לכנופיות.”

פרק 5: נוער חסר מעש

ארגון ה-OECD מגדיר חוסר מעש בקרב צעירים כמצב שבו הצעירים אינם לומדים, עובדים או נמצאים בהכשרה מקצועית. בחברה היהודית יש מסלול טבעי ואף מחייב שבו צפוי בוגר מערכת החינוך להשתלב עם סיום לימודיו - בין במסגרת צבאית (או שירות לאומי-אזרחי) ובין במסגרת לימודי ישיבה תורנית. מסלול טבעי זה מביא לכך ששיעור חוסר המעש בקרב צעירים יהודים בני 18-24 בשנת 2021 היה כ-14% בקרב גברים וכ-17% בקרב נשים. בחברה הערבית, לעומת זאת, אין מסלול טבעי מוסדר או מחייב לבוגר מערכת החינוך. כך, שיעור חוסר המעש בקרב צעירים בחברה הערבית בני 18-24 גבוה מהשיעור בחברה היהודית: **כ-25% בקרב הגברים וכ-34% בקרב הנשים. הפער בשיעור חוסר המעש בין גברים ערבים צעירים ובין גברים יהודים צעירים גדל בשנים האחרונות מ-6% בתחילת שנת 2015 ל-11% בסוף שנת 2021.**



”
**בגיל כזה, הדרך לפשיעה
 סלולה, במיוחד אם אין לך מקום
 עבודה או פרנסה טובה.”**
 “

דו"ח מבקר המדינה משנת 2022 מציין כי יש מתאם חיובי בין חוסר מעש לפשיעה. הסברים אפשריים לכך הם תחושת שייכות נמוכה של הצעירים הערבים, שמחמירה במצב של חוסר מעש, ושהצטרפות לארגון פשיעה יכולה לשפר, כמו גם הקשר בין חוסר מעש לעוני, המעודד לפנות לפשיעה שנתפסת כאפשרות לכסף קל. לפיכך, שילוב איכותי של אוכלוסיית הצעירים בחברה הערבית בשוק העבודה יש בכוחו כדי לצמצם פערים חברתיים-כלכליים ולשפר את הפריון של המשק הישראלי בכללותו, ולהוציא צעירים רבים ממעגל הפשיעה.

ג'ראדאט, שכיום אינו לומד ואינו עובד, מאמין שאילו היתה לו תמיכה משפחתית וממסדית, מצבו היה שונה. "אם מישהו היה מכון אותי, הייתי כבר עם מקצוע, אבל אני לא מאשים את המשפחה שלי. מספיק מה שיש להם על הראש. המון חברים שלי לא עובדים או כמוני, עובדים בעבודות מזדמנות. אני יודע שכמה מהם כבר מתעסקים היום בפשיעה, כי לא מצאו מה לעשות אחרי שנגמר בית הספר. בגיל כזה, הדרך לפשיעה סלולה, במיוחד אם אין לך מקום עבודה או פרנסה טובה."

כשסאמר מסארווה בן 20 מטייבה, סיים תיכון, הוא הרגיש אבוד. "מצאתי את עצמי לבד, בלי יד מכוונת", הוא אומר, "חלק גדול מהחברים שלי התחילו לעבוד, ורציתי גם אני קצת כסף, להרגיש קצת עצמאי. אבל לא הצלחתי למצוא עבודה, ובעבודות שכן השגתי, לא מצאתי את עצמי".

רוב חבריו של מסארווה עוסקים בעבודות כפיים קשות – בניין, שיפוצים, גינון. הוא עצמו לא עובד. "אף אחד לא מחזיק בעבודה פיזית בגיל כזה", הוא אומר. "גם אני מצאתי בעיקר עבודות פיזיות, ולא ממש קיבלנו תמורה בגלל שאנחנו צעירים. אחר כך עבדתי בסופר כסדרן, דרך חברת קבלן, אבל השכר היה נמוך אז עזבתי. אני לא מכיר עמותה או גוף שעוזר בהכוונה של צעירים מהחברה שלי, אף אחד לא עזר לי או לחברים שלי".

רוזלין חוסרי רכזת פרויקטים בעמותת בלדנא, מספרת על הפרויקט המשותף של העמותה עם עיריית אום אל פחם אוניברסיטת קובנטרי באנגליה. הפרויקט נוצר בעקבות מחקרים שבוצעו על אלימות ופשיעה בחברה הערבית ובהם גם ראיונות עם בני נוער. בפרויקט נבנה סל טיפולי מיוחד לבני נוער בחטיבת הביניים: עבודה בתוך בתי הספר, במטרה לספק לנערים כלים ומיומנויות שיבנו לבניית חוסן נפשי, ניהול כלכלי והכוונה מקצועית; פרויקט "קדווה" המתקיים לאחר שעות הלימודים, שבו מתלווה אליהם דמות לחיקוי, מעין "אח גדול", שמטרתו להעניק להם תחושת שייכות ותמיכה. הדמות הזו מלווה אותם, בונה איתם קשר אישי, ומכוונת אותם להצלחה.

חוסרי מוסיפה כי "רבים מבני הנוער האלה סובלים מסטיגמה חברתית, כי החברה רואה אותם כעבריינים. בעקבות כך, באופן לא מודע, הם מתחילים להתנהג בהתאם. אבל אם מסייעים להם לראות את הצדדים החיוביים שלהם, הם עשויים להשתנות. לדוגמה, אחד מבני הנוער שאנחנו מלווים נהג להשתמש באלימות בבית הספר, אך לאחר מכן, כשנתנו לו להרגיש חכם, מנהיג, ויזם – הוא התחיל להתנהג בהתאם. אולי זו הייתה הפעם הראשונה שמישהו גרם לו להרגיש שהוא חשוב ושיש בו צדדים חיוביים".

"דוגמה נוספת היא של נער שהערים קשיים על מלווה שלו, אך כשאותו נער הזמין את המלווה לאירוע משפחתי אחרי שאחיו שוחרר מהכלא בעבירה ביטחונית, והוא ראה שהמלווה מעריך אותו ובא לאירוע, זה שינה את גישתו כלפיו וכלפי כל הצוות בפרויקט. אני חושבת שהדבר שהנוער הזה זקוק לו הוא להרגיש שהם חשובים, שמעניקים להם תשומת לב והערכה. חשוב להתייחס אליהם כקורבנות ולא כאשמים, ולהבין שהם עלולים להיות חלק ממעגל הפשיעה בעתיד. כשהם יפנימו שזו אחריות משותפת שלנו ושל הקהילה שלא יגיעו לעולם הפשיעה, הם יהיו קשובים לנו".

"הבעיה הקשה ביותר שאין לה כרגע פתרון מלא היא שישנם בני נוער שלא ניתן להוציא מהעולם הזה, במיוחד אלו שבני משפחתם שקועים עמוק בעולם הפשיעה. עם זאת, פרויקטים כאלו יכולים לצמצם את הפער ולמנוע קורבנות נוספים בקרב בני הנוער. אולם, יש צורך בפרויקטים גדולים יותר, שלעמותות בלבד אין את המשאבים לממן אותם".

כ', מנהלת את "תוכנית סיכויים" של עמותת ידידים. מטרת העל של התכנית היא צמצום ממדי העבריינות החוזרת בקרב בני נוער שנחשדו או הורשעו בביצוע עבירה בעבר.

"צעיר שסיים את תוכנית הטיפול ויצא מעולם הפשע - ברור שהוא יחזור אם אין לו תוכנית המשך אחרי גיל 18, ולצערנו בחברה הערבית אין את זה. אנחנו עובדים מול כל האוכלוסיות, בחברה היהודית אין את האתגר הזה, כי לרובם יש צבא אחרי גיל 18, שנותן מסגרת".

"לבני הנוער בחברה הערבית יש משמעת גבוהה. אם הם מתחברים לדמות של הרכז בתוכנית שלנו כדמות סמכותית הם נעשים קשובים ומושמעים. אצל צעירים ערבים יש פחות בעיות של נשירה והברזה מהתוכניות, ברגע שהם מתחברים לדמות הרכז כדמות סמכותית הם נותנים המון כבוד".

מוחמד שלאעטה רכז ב"תוכנית סיכויים": "רוב בני הנוער ממושמעים כאשר אתה מתחבר אליהם, רובם רוצים את התוכנית. בקבוצת הטיפול אצלנו הם מאוד משתפרים, ומתרחקים מכל המחשבות הפליליות. רואים שיש להם פוטנציאל להצליח אבל צריכים המון הכוונה. אם לא יישארו במסגרת טיפול ארוכת טווח ויחזרו לסביבה שלהם בלי תמיכה, הם יחזרו לעולם הפשע".

ד"ר נסרין חדאד חאג' יחיא מחברת הייעוץ והמחקר NAS וחוקרת צעירים ערבים חסרי מעש: "המדינה נזכרה בנוער הערבי רק לאחרונה. שנים על גבי שנים בני נוער בחברה הערבית הוזנחו, רוב ההחלטות לא התייחסו לשכבה זו. וכשכבר התחילו להתייחס אליה, זה היה רק במישור ההישגים בלימודים ובבתי הספר. הייתה הזנחה בטיפולים רגשיים הנדרשים כדי שנער יוגדר אזרח נורמטיבי בחברה. "למלחמה הנוכחית יש השפעה גדולה. בני נוער מבינים היום שהעתיד שלהם מאוד מעורפל, לא ברור וחסר תקווה. הם מתחילים לחפש אלטרנטיבה שלא מצריכה מאמץ. העובדה שאין מענים מותאמים רגשיים ופסיכולוגיים, ומסגרות בלתי פורמליות, גורמת לכך שלנער חסר מעש ונושר מבית הספר קל להידרדר למקום רע ולארגוני פשיעה".

"למרות השיפור במצב הכלכלי בחברה הערבית, עדיין יש משפחות שחיות מתחת לקו העוני. חלק מהנערים הם המפרנס הראשון של המשפחה ואין להם שום עזרה כלכלית. כשהם מוצאים הזדמנות קלה ויש בה כסף טוב, הם נוטים לפנות לפשיעה כדי לעזור למשפחותיהם לשרוד".

"הייתה תוכנית שנת מעבר אך היא קוצצה. לעיתים אנחנו נזכרים בנער כאשר הוא בן 18, וזה מאוחר מדי. חלק גדול מהם כבר הסתבכו בשוק האפור או בפלילים. יש צורך בבדיקה פנימית בתוך הרשויות המקומיות שלנו, לבדוק מה עושים אגפי הרווחה ובתי הספר הבלתי פורמליים. אני לא מצפה מהמשטרה שתעשה דבר, אבל יש לי ציפיות מהרשויות המקומיות שצריכות לקחת חלק אמיתי בנושא".

"יש פער גדול בין נער ערבי ונער יהודי. לא מפתיע שנער יהודי מגיע רחוק יותר, כי לנער ערבי אין אופק לעתיד טוב או להתקדמות. התקציבים הם חלק מהבעיה, אך יש צורך בבניית תוכניות ייחודיות לנוער הערבי, כמו הכשרות מקצועיות או מסגרות נוספות".

“הנתונים מצביעים על תמונה עגומה, במיוחד בנושא הסמים. לא מדובר רק על סמים קלים כמו קנאביס, אלא על סמים קשים כמו קראק והרואין. נערים עניים ממשפחות מוחלשות אינם יכולים לממן את הסמים היקרים, ולכן הם נוטים לזלוג לארגוני פשיעה כדי לממן אותם. יש צורך בתוכניות למניעת סמים בבתי הספר.”

”

נערים רואים שארגוני הפשיעה שולטים במרחב הציבורי. אנחנו לא עושים נידוי חברתי לעבריינים, וארגוני הפשיעה הרימו ראש בשנים האחרונות. בני נוער רואים מי שולט ורוצים להצטרף לארגוני פשיעה.“

“

“הפתרונות נמצאים על השולחן. החברה האזרחית עושה עבודת קודש, אך יש בעיית תקציב ומשאבים. יש צורך בבניית ממשקים בין החברה האזרחית לרשויות המקומיות לניצול תקציבים ומשאבים. יש צורך בתוכנית ייעודית לנוער בחברה הערבית מגיל 12 עד 18, על מנת לספק חלופה ייעודית ולהעניק סיכוי לשינוי.”

פרק 6: אתגרים במערכת החינוך

במערכת החינוך הערבית קיימים אתגרים רבים בהתמודדות עם תופעת הפשיעה. ישנו חוסר בהשקעה מצד השלטון המקומי והארצי בנוער הערבי והפער בהשקעה בין נערים יהודים לערבים מובהק. ישנו צורך בתוכניות ייחודיות שיעסקו בנוער בסיכון וייצרו אלטרנטיבה דרך הכשרות מקצועיות.

במערכת החינוך הערבית ישנם אתגרים וקשיים לא רק ברמת ההישגים ואיכות הברויות, אלא גם מבחינת תוכניות חינוכיות, מיומנויות, איכות המורים והתשתיות. על פי דו"ח מבקר המדינה מ-2018, ההוצאה הממוצעת לתלמיד יהודי גבוהה בכ-30% מההוצאה הממוצעת לתלמיד ערבי, ותקציב החינוך הרשמי לתלמיד ערבי נמוך בכ-35% בהשוואה לתלמיד יהודי.

תופעת הפשיעה והאלימות נוכחת בבתי הספר ולא רק מחוץ לכותלי בית הספר, והצוות בבתי הספר מתקשה להתמודד איתה. פעמים רבות הילדים מגיעים לבית ספר אחרי ששמעו ירי בלילה, אך בית הספר ממוקד בהעברת החומר הלימודי. ילדים שהוריהם מעורבים בפשיעה נעדרים לסירוגין מהלימודים, אבל אין התייחסות או תכנית מותאמת לבית ספר להתמודדות איתם.

ד"ר שרף חסאן, יו"ר וועדת המעקב לענייני חינוך של החברה הערבית, סוציולוג ואיש חינוך

"מערכת החינוך בחברה הערבית פועלת ללא ערכים ברורים שמתייחסים לזהותו ואישיותו של התלמיד, כי תפקיד בתי הספר כיום מוגבל להבאת הישגים. הדרישה להישגיות הפכה לסוגייה בעלת משקל גבוה אצל כל בית ספר בחברה הערבית, וזה יוצר פערים גדולים בין התלמידים. בתי הספר היום מחולקים לשתי רמות: רמה של משכילים ורמה של תלמידים מוזנחים שלא מביאים הישגים. התלמידים המוזנחים מרגישים מנומים ואין להם תחושת ערך עצמי. כך הם נדחפים החוצה, ועם הזמן הם מוצאים את עצמם בעולם של פשיעה ואלימות, שנותן להם את תחושת שייכות, נותן להם להתבטא בו, את הכבוד ואת הכסף ואת הערכים. עולם הפשיעה התפתח וקיבל לגיטימציה, וזה גרם לאימוץ תרבות של פשיעה בכל מקום בחברה, ברחוב, בבתי ספר ואפילו בחתונות".

"לתלמידים שבאים משכבות מוחלשות אין את היכולת להביא הישגים כי אין להם תמיכה משפחתית וכלכלית. הפערים מתחילים מגיל צעיר, ילד שהוא מופלה בסוף יישאר כך עד סיום תקופת בית הספר, והוא יתחיל להרגיש כישלון אחרי כישלון, ולמצוא את עצמו במקומות אחרים חוץ מבית הספר, כי בית הספר לא נותן הרגשה של שייכות".

"הדבר היחיד שהורים ערבים יכולים להעניק לילדיהם היום הוא חינוך, ויש הרבה השקעה מצד ההורים. הפוטנציאל החינוכי בחברה הערבית גדול, ואם יינתן טיפול מתאים, זה יביא לשיפור גדול בזמן קצר".

"העניין השני הוא תוכניות הלימודים. האם תוכניות הלימודים מתאימות לחינוך הערבי? עד כה

אין שינוי ברמת תוכניות הלימודים, ואין מאמץ אמיתי ומפורש המבוסס על הכרה ודיאלוג לשינוי תוכניות הלימודים.

"זה לא רק סיסמאות. הילד הערבי אינו לומד חומר שקשור למהות חייו. בגיאוגרפיה הוא לומד את שמות המקומות כפי שהמדינה מכנה אותם ולא כפי שהוריו קוראים להם, חומר שאינו קרוב אליו ואינו מחובר לעולמו. ספרי המתמטיקה מלאים בתוכן ציוני. אין מספיק השקעה בפיתוח חומרי לימוד לאומיים איכותיים, וזה דורש תרגום של ספרים מסוימים. התוכן הלימודי אינו קרוב לילד ואינו קשור לו או למורה."

"ויש את הסוגייה הכי חשובה בעיניי, הניכור והזהות שמשחקים תפקיד מכריע בשיפור איכות ההוראה. המורים הערבים אינם מאמינים בתוכניות הלימודים שהם מלמדים."

"אגף החינוך הערבי אינו עצמאי ואין לו משאבים. הוא לא כמו אגף החינוך הממלכתי-דתי. האגף הערבי חסר תקציב, משאבים וסמכויות ואין לו סמכות במחוזות משרד החינוך ולא בניסוח תוכניות הלימודים. מעמד החינוך הערבי ירוד. מה שאנו רואים כעת הוא חינוך לערבים ולא חינוך ערבי. תפקידו אמור לענות על הצרכים הייחודיים של החברה הערבית. המציאות מחייבת אותנו להציע פתרונות הולמים ושוויוניים."

"הפתרון הוא חיזוק המערכת החינוכית הממשלתית. זה יאפשר לחזק את החינוך. אם ההישגים הלימודיים בקרב המעמד הבינוני יעלו והמצב של המוחלשים יישאר כפי שהוא זה לא יביא שום שיפור. השיפור יבוא באמצעות מערכת חינוכית ממשלתית חזקה ומועילה, שמשקיעה במוחלשים ואינה מספקת סיבה לבני המעמד הבינוני לעזוב אותה לטובת מערכת פרטית. פרויקט ההפרטה ברוח הליברליזם החדש מעמיק את הפערים ומזיק לחלשים."

"המדינה אחראית על החינוך והכל נמצא בשליטתה אבל רוב השיפורים שהושגו הם תוצאה של מאבק. בשנים האחרונות אנחנו מעודדים נטילת אחריות על החינוך, אנחנו מעלים לסדר היום שלנו סוגיות הנוגעות לחברה הערבית, למינויים הלא מקצועיים. ובמידה רבה יותר מבעבר אנחנו מדגישים את אחריותנו לחינוך כחברה. בניית חברה אזרחית חזקה ומשתתפת היא חלק מהאסטרטגיה. יש לשלב אסטרטגיות שונות מלמעלה למטה ומלמטה למעלה. יש לחזק ולתמוך בשחקנים הפעילים בחברה. על המורים לשחק תפקיד חשוב ומשמעותי יותר. עלינו לקדם דיאלוג בין מחנכים, לארגן אותם ולהעצים את תחושת השליחות שלהם. ברמת השלטון המקומי, מחלקות החינוך ברשויות צריכות לארגן עצמן למען מאבק קולקטיבי."

נסרין חאג' יחיא, מנהלת בית ספר אל אחווה בטייבה, על ההבדלים בין אלימות ופשיעה: "אלימות היא משהו רגיל אצלנו ולא חריג, כי היא נמצאת בכל מקום. אבל מה שאני רואה בתקופה האחרונה הוא אימוץ של תרבות פשע. אין הרבה אלימות, אבל יש אימוץ של תרבות פשע מצד חלק מהתלמידים. יש שפת פשע בבית הספר. בעבר, כשנוצרו בעיות, הילדים איימו באבא שלהם או באח שלהם. היום לא. כיום, אנחנו שומעים איומים ישירים מהתלמידים עצמם: "אני אירה עליך" או "אני אביא מישהו שירה עליך".

"אחרי תקופת הקורונה השתנתה התפיסה. בעבר היינו מתמקדים בהישגים, אך כיום אנחנו עובדים יותר עם התלמיד החלש כדי לתת לו ערך. זה קרה בזכות תקציבי גפן. לפני התקציבים, לא יכולתי לעשות כלום. היו תלמידים שלא יכלו לכתוב ולקרוא, והם נאלצו להיות אלימים כדי להרגיש גברים ולבלוט. הם רצו אישור חברתי, רצו את תשומת הלב".

"יש בעיה גדולה ברשויות המקומיות. אם אתה רוצה מומחים כמו פסיכולוגים ומטפלים רגשיים, הם נעדרים ברשויות. אני יכולה להקצות אותם מתקציבי גפן, אבל זה יבוא על חשבון משהו אחר. יש מחסור גדול במומחים כמו פסיכולוגים ועובדים סוציאליים. אני לא יודעת לומר מה יהיו ההשלכות של התופעה הזו על בני הנוער בעתיד. תרבות הפשע והאלימות שהפכה לנורמלית במדיה ובמציאות משפיעה מאוד".

"יש המון בני הנוער שאין מי שיחבק אותם. אין מוסדות, אין עמותות, אין מגרשים, ואין מסגרות. צעיר מטייבה שרוצה לשחק כדורגל צריך לנסוע לכפר סבא ולשלם עבור מונית, אם בכלל לא יגרשו אותו משם. **הבעיה מתחילה בחטיבת הביניים, כשמעצבים את האישיות. מי שאין לו משפחה תומכת או יכולת להיות מוערך בחברה שלו רואה בעולם הפשע והמדיה את חיי הפאר, והוא עצמו אין לו 20 שקלים בכיס. כאן מתחילה המחשבה איך להביא כסף, והאוכלוסייה המוחלשת שאין לה אופק או תמיכה מהרשויות, נגררת לעולם הפשיעה בקלות.**"

"הבעיה הכי גדולה מתחילה אחרי התיכון, אחרי גיל 18. ההורים עסוקים בעבודה, מתמודדים בקושי עם החיים, והוא יושב בבית קפה כל היום. אין עבודה סדירה, אין השכלה, ולעולם הפשע קל לגייס אותו. הרשויות המקומיות לא עושות מספיק, הן חלשות מאוד. הן אמורות לספק מענה לנערים אחרי גיל 18, אבל רובן רשויות עניות, וכל דבר בא על חשבון משהו אחר. בגלל שבתי הספר קשורים בכלכלה של הרשות, גם דבר זה בא על חשבון דבר אחר".

"יש בעיה גדולה בתפיסה של בתי הספר. רוב בתי הספר מתמקדים בהישגים ולא בבניית האדם ועיצוב אישיות, כי גם חלק גדול מהחברה מעריכה כך את האדם, לפי הישגיו. צריך לשנות את תפיסת החברה ובית הספר ביחד. מה שאנחנו רואים היום הוא שינוי בתפיסה לגבי התלמיד הנערץ. בעבר, הילד המצטיין בלימודים היה דמות לחיקוי בקרב התלמידים. היום יש שינוי: התלמיד האלים שמפגין כוח הוא זה שמקבל את הכבוד. העברייני מוערך יותר, והתלמידים אוהבים להיות בקרבתו כי הוא שולט ומנהיג, וגם כדי לקבל את חסותו וביטחונו. אצל התלמידים חשוב מאוד הכבוד והאישור החברתי, ולכן יש מנהיגות שלילית".

"כדי לחשב מסלול לבניית האדם בבית הספר, יש צורך בשני דברים: שינוי התפיסה של בתי הספר לגבי בניית האדם ולא הישגים בלבד, וקבלת תקציבים מתאימים. אם יתנו לי מיליון שקל ואין לי את התפיסה לשינוי ואת הכוונה, לא אוכל לשנות. אם יש לי כוונה לשינוי ואין לי את התקציבים המתאימים, השינוי יהיה מזערי מאוד ולא מספיק. בתקופתנו, אנחנו צריכים שינוי דרמטי. קיבלנו את תקציב הגפן והצלחנו לעשות שינוי, אבל זה לא מספיק, כי הגפן מכסה נתח קטן מהצורך הקיים".

"לא חוויתי פשיעה בתוך בית הספר גם אצל התלמידים שבאים מרקע עברייני. תלמידים אלה, אם מדברים איתם בגובה העיניים, אפשר לכבוש את עולמם, והם יהיו ממושמעים יותר מתלמידים אחרים. כשנותנים להם כבוד וערך, הם יהיו קשובים מאוד. צריך להראות להם דרך אחרת, ולהשקיע בהם בצורה טובה, כי יש להם פוטנציאל אדיר".

"יש לעזור לרשויות המקומיות להביא תקציבים באופן קבוע, במיוחד בתחום הטיפולים הרגשיים. יש מחסור גדול בבתי הספר בטיפולים רגשיים. בטייבה, למשל, יש פסיכולוג אחד לכל 20 בתי ספר, בעוד שברעננה יש פסיכולוג אחד לכל שני בתי ספר. העומס על הפסיכולוג אצלנו גורם לו לעסוק בטופסולוגיה, ולא בטיפול בזמן אמת כשיש משבר. כך הוא לא יכול לעזור לבית הספר, לתמוך ולכוון. בטייבה צריכים להיות 25 פסיכולוגים, אבל היום עובדים רק 2-3 פסיכולוגים. מערך הפסיכולוגיה והטיפולים הרגשיים בחברה הערבית כמעט הרוס. אם ניתן לתלמידים ערך בגיל הזה ונשקיע בהם, אני מאמינה שרובם לא יבקשו אקדח וכסף ויהיו במקומות טובים יותר".

מ"נ, עובד סוציאלי ומנהל פנימייה, בעל עבר עשיר בעבודה עם נוער בסיכון.

"היום כמעט כל בני הנוער מוגדרים כנוער בסיכון, וכל אחד או אחת מאיתנו עלול להיקלע לעולם הפשיעה והאלימות. בעבר האחוז היה נמוך מאוד, אבל בכל שנה הוא עולה, ואנחנו רואים שיש עליה בקליטת בני נוער בפנימיות. לבני הנוער האלה יש פוטנציאל גבוה להיקלע לעולם הפשע, כי הם השכבה המוחלשת בתוך אוכלוסייה מוחלשת. יש פה כשל ממשלתי גדול, רוב בני ובנות נוער הנמצאים בסיכון גבוה אין להם כמעט שום מסגרת ייחודית שתקטין את הסיכוי שלהם להיות בעולם הפשיעה או להידרדר לסמים, ותבטיח להם חיים יותר נורמטיביים. חשוב מאוד שיהיה פיקוח קודם כל על שכבת הנערים האלה, שהם רגישים יותר להידרדרות, וגם לבנות תוכניות מותאמות לכל שכבה ושכבה. היום אני לא רואה את זה, לממשלה אין שום תוכנית לבני נוער בחברה הערבית, כך שבני נוער ימשיכו לזלוג לארגוני הפשיעה או לעולם הסמים".

"חלק גדול מאותם צעירים מגיעים ממשפחות לא מתפקדות: בני נוער שבאים ממשפחות בעייתיות, שבהן קיימת אלימות, הזנחה או התמכרות, נוטים יותר לחפש שייכות במקום אחר, במיוחד כאשר אנחנו מדברים על היעדר דמות אב או הורה חזק. היעדר מנהיגות הורית יכול לגרום לבני נוער לחפש דמויות מנהיגותיות מחוץ לבית. נוסף על כך, בני נוער מושפעים מאוד מהסביבה החברתית שלהם ועלולים להצטרף לכנופיה כדי להתאים לציפיות של חבריהם. בתי הספר לא מספקים תמיכה הולמת לתלמידים מתקשים, והם עלולים להידחף לדרכים אלטרנטיביות של הצלחה".

עו"ס מונא מסארווה, עובדת עם נוער בסיכון באזור המשולש

"רוב בני הנוער שאנחנו עובדים איתם באים משכבות מוחלשות, רובם ממשפחות שהיגרו בהגירה פנימית, או שהם ילדים להורים פרודים, או יתומים, או באים ממשפחות קשות יום. רובם באים מרקע של בריונות, אלימות, קטטות, סמים קלים".

"בני נוער אלה נותנים כבוד יותר מכל אדם אחר אם אתה בונה קשר איתם, כי הם רואים בך אח

וחבר או דמות סמכות, כי אתה לא דורש מהם דרישות כמו בבית הספר, אתה רק מכוון מייעץ להם ונותן להם ערך עצמי וכבוד. בסך הכל הם רוצים מי שישמע אותם, מי שיקשיב להם, יבין אותם ויחבק אותם, מי שלא יראה אותם כבני נוער שקופים, הם רוצים תשומת לב, יחס, לתת לו הרגשה שהוא שווה כמו כל אחד אחר, זה לא קל לתת את ההרגשה במיוחד כשאין משפחה תומכת, אבל עשייה של שנים יכולה להוביל לשינוי גדול גם אצל הנערים הכי בעייתיים. אני יכולה להגיד, שיש להם נשמות טובות”.

”יש לנו המון תוצאות טובות בשטח שאני גאה בהן, יש בני נוער שהיו מאוד בעייתיים אבל בסוף יצאו עם תארים אקדמיים או אנשים מוצלחים, ורחוקים מכל עולם הפשיעה והאלימות”.



פרק 7: מסקנות והמלצות

במטה החירום למאבק בפשיעה ובאלימות מדגישים שהטיפול בסוגיית האלימות והפשיעה בקרב נערים דורש גישה רב-ממדית ומורכבת הכוללת התערבות מערכתית, חינוכית וחברתית. להלן מספר המלצות לטיפול בסוגיה זו:

מדיניות ותכנון אסטרטגי



1. **מדיניות ממשלתית:** פיתוח מדיניות ממשלתית כוללת להתמודדות עם האלימות והפשיעה בקרב נערים, הכוללת הקצאת משאבים, פיקוח ומדידה של התוצאות.
2. **מחקר והערכה:** מחקרים והערכה מתמדת של תוכניות ההתערבות ההוליסטיות והמדיניות כדי לשפר ולייעל את ההתמודדות עם הבעיה.

חינוך והסברה



3. **חינוך לערכים:** הדגשת חשיבותם של ערכים כמו זהות, שייכות, כבוד הדדי, תקשורת חיובית.
4. **תוכניות חינוכיות:** פיתוח והטמעת תוכניות חינוכיות בבתי הספר ובמסגרות חינוך בלתי פורמליות שמטרתן ללמד מיומנויות חברתיות.
5. **סדנאות והדרכות:** קיום סדנאות להורים ולמורים לזיהוי מוקדם לזליגה לאלימות ופשיעה, ומיומנויות של הצוות החינוכי כדי להתמודד עם האירועים שקורים מחוץ לכותלי הבית ספר ובבית הספר.

טיפול פסיכולוגי ותמיכה נפשית



6. **ייעוץ פסיכולוגי:** מתן גישה לייעוץ פסיכולוגי לנערים הסובלים מבעיות רגשיות או פסיכולוגיות העלולות להוביל לאלימות.
7. **תוכניות תמיכה רגשית:** פתיחת תוכניות תמיכה לנערים המתמודדים עם בעיות משפחתיות, לחץ חברתי או חוויות טראומטיות.



מעורבות הקהילה והמשפחה



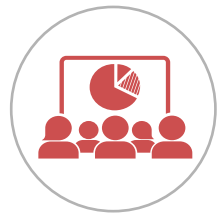
1. **תוכניות קהילתיות:** קידום פעילויות קהילתיות המעודדות שיתוף פעולה ועזרה הדדית. יצירת מרחבים בטוחים לפעילות חינוכית וחברתית לנערים
2. **שיתוף פעולה עם המשפחה:** עידוד שיתוף פעולה עם המשפחה במטרה ליצור סביבה תומכת ומעודדת. סיוע להורים בהבנה של הצרכים הרגשיים והחברתיים של ילדיהם
3. **מערך מניעה בקהילה:** שילוב של מערכות אכיפת החוק, שירותי הרווחה והחינוך בקהילה בעבודה משותפת למניעת אלימות

אכיפת החוק והגנה



1. **אכיפה נחושה ורגישה:** אכיפת החוק בצורה יעילה אך רגישה למאפייני הגיל ובמצבם הנפשי.
2. **תוכניות שיקום:** פיתוח תוכניות שיקום לנערים שביצעו עבירות, הכוללות עבודה קהילתית, הכשרה מקצועית וליווי אישי

פיתוח מיומנויות וחיזוק עצמי



1. **פיתוח מיומנויות חברתיות:** קיום סדנאות לפיתוח מיומנויות חברתיות, תקשורת ופתרון בעיות.
 2. **תמיכה בלימודים ועבודה:** סיוע לנערים במציאת תעסוקה וליווי בלימודים כדי לספק להם אלטרנטיבה חיובית ומשמעותית לפעילות עבריינית
- באמצעות גישה משולבת זו, ניתן לצמצם את שיעורי האלימות והפשיעה בקרב נערים ולספק להם כלים ואמצעים לחיים חיוביים ובטוחים יותר.



מקורות

- « מרכז המחקר של הכנסת. (2023). עדכון נתונים על פשיעה ואלימות של בני נוער בחברה הערבית. עמודים 5, 10, 13.
- « דוח מבקר המדינה. (2023). הטיפול הממשלתי בחוסר מעש בקרב צעירים בחברה הערבית.
- « מרכז המחקר של הכנסת. (2020). מסמך רקע לדיון בנושא פשיעה ואלימות בקרב בני נוער בחברה הערבית.
- « ועדת המדע והטכנולוגיה בכנסת. (2024). דיון יולי 2024. אנס אבו דעיבס.
- « חאג' יחיא, ד. (2020). במנוסה מהמוות, בלי הגנה ובלי כתובת: אלה הקורבנות החיים של נקמות הדם. הארץ.
- « ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי. (2023/2024). תוכנית מסגרת שנת המאבק באלימות ופשיעה ובניית האדם והחברה מסמך.
- « חסאן, שרף, & חדאד חאג'–יחיא, נ. (2023). החינוך בחברה הערבית – ממשבר - לצמיחה: ראייה אסטרטגית ותוכנית לצמיחה ופיתוח של החינוך הערבי ממסך. מנחם, ר. (2022). פשיעה חקיינית. הוצאה לאור: שם ההוצאה לא צוין.
- « תוכנית סיכויים ידידים סיוע וסיכוי לנוער עובר חוק. (2024). כותרת נוספת או פרטים נוספים על התוכנית (אם קיימים).
- « חדאד חאג'–יחיא, נ. (2024). נתונים. מנכ"לית שותפה בחברת נאס- נאס.
- « משטרת ישראל. (2024). פרטים על נתונים כלליים שהתקבלו ממשטרת ישראל.
- « 2202 ,uoluoL-seireJ
- « 3202 ,uoluoL-seireJ
- « 2202 ,irbassak-yruohK & uoluoL-seireJ

נספח 1:

ועדת המעקב לענייני חינוך של החברה הערבית - התוכנית למאבק באלימות ובפשיעה בקרב בני נוער בבתי הספר בחברה הערבית 2023/2024 - תמצית התוכנית מייחסת חשיבות רבה לתפקיד החינוך במאבק נגד האלימות והפשיעה. התוכנית מציעה עידוד פעילות חברתית תוך חיזוק השייכות ובניית החוסן הקהילתי באמצעות פעילויות חברתיות אפקטיביות ועידוד התלמידים, המורים וההורים להשתתפות פעילה במאבק נגד הפשיעה והאלימות.

אסטרטגיות: פיתוח תכניות חינוכיות שממלאות את הצרכים הנפשיים והחברתיים של התלמידים; חיזוק תפקיד ההורים בתהליך החינוכי והשותפויות הקהילתיות; שינוי תפקיד המורים כמנהיגים חינוכיים וקהילתיים.

המלצות התכנית:

- « ארגון הרצאות וסדנאות שבועיות לתלמידים ולהורים על הסיכונים באלימות ופשיעה ודרכים להתמודד איתם
- « טיפוח הכישרונות השונים של התלמידים ופיתוח פעילויות ספורט, אומנות ותרבות לתמיכה ביצירתיות ובשייכות
- « חיזוק השותפויות בין החינוך הפורמלי והבלתי פורמלי למילוי צרכי הקהילה הערבית
- « הפיכת סוגיית השפה הערבית והזהות לנושא מרכזי בבתי הספר לחיזוק השייכות התרבותית

נספח 2:

“החינוך בחברה הערבית – ממשבר לצמיחה, ראייה אסטרטגית ותוכנית לצמיחה ופיתוח של החינוך הערבי”, ד”ר שרף חסאן וד”ר נסרין חדאד חאג’-יחיא

המלצות עיקריות מתוך התכנית:

1. **טיפול בחסמים בבניית מוסדות חינוך:** הקצאת קרקעות לבנייה ומציאת פתרונות לבעיות נקודתיות ביישובים ערביים, במיוחד בנגב; תקצוב בניית כיתות בחינוך הערבי בשיעור של 03%-04% מסך התקציב לתחום הבינוי של מוסדות חינוך בישראל
2. **מניעת נשירה:** הפחתת שיעורי הנשירה בחינוך הערבי ל-3% בקרב בנים ו-1.1% בקרב בנות; הגברת המודעות בקרב הורים לילדים בחינוך מיוחד ומיצוי זכויות ילדיהם; אבחונים פסיכו-דידקטיים לגילוי ליקויים וצרכים מיוחדים אצל ילדים בגילים מוקדמים
3. **שיפור איכות ההוראה והתוכניות:** פיתוח תוכניות לימוד חדשות שיענו על צרכי החברה הערבית ויעודדו חשיבה מורכבת וביקורתית; מינוי מפמ”רים ערבים למקצועות הלימוד והקמת מרכזי מחקר ופיתוח לחינוך הערבי)
4. **חיזוק השלטון המקומי:** הקצאת תקציבים לחיזוק אגפי ומחלקות חינוך ברשויות המקומיות הערביות; פיתוח והפעלת תוכניות חינוך יישוביות בהתאם לצרכים השונים ביישובים ערביים
5. **מענים במערכת החינוך:** בניית תוכניות ייעודיות ומענים מותאמים לבני נוער בחברה הערבית; שיתוף פעולה בין החברה האזרחית לבין הרשויות המקומיות לניצול תקציבים ומשאבים; על המדינה והרשויות המקומיות לבנות תוכניות חינוך והכשרה לנוער בסיכון ולספק תמיכה רגשית, פסיכולוגית ומקצועית.